

dr hab.

Agnieszka Naumiuk, prof. ucz.

Wydział Pedagogiczny

Uniwersytet Warszawski

Warszawa, 30 września 2023 r.

Recenzja pracy doktorskiej
mgr Katarzyny Słani
pt. Młodzieżowi liderzy – studium aktywności społecznej młodych ludzi.
Perspektywa pedagogiczna

Promotor: prof. dr. hab. Ewa Jarosz

1. Informacje wstępne:

Przyjęta do recenzji dysertacja Pani magister Katarzyny Słani pt. „*Młodzieżowi liderzy – studium aktywności społecznej młodych ludzi. Perspektywa pedagogiczna*”, podejmuje ważne, społeczne i pedagogicznie zadanie badawcze w dziedzinie pedagogiki. Współczesne wyzwania związane z aktywnością prospołeczną młodych ludzi, zwłaszcza przejawiających talenty przywódcze, stanowią obszar zainteresowania wielu dziedzin takich jak polityka, gospodarka, ekonomia, oraz nauki społeczne, w tym polityka społeczna i socjologia.

Badania prowadzone przez pedagogów są w tym obszarze często niedoceniane lub traktowane jako tematy poboczne. Dlatego z zadowoleniem przyjąłam możliwość recenzji opracowania, które koncentruje się na obszarze wychowania do aktywności społecznej. W trakcie lektury dysertacji dostrzegłam, iż praca ta doskonale wpisuje się one w obszar dyskusji pedagogiki społecznej nad rolami środowisk wychowawczych w kształtowaniu postaw i kompetencji społecznikowskich oraz przywódczych, którymi to tematami miałam okazję wcześniej się zajmować.

W niniejszej recenzji został uwzględniony całokształt dysertacji jako opracowania teoretyczno-badawczego wnoszącego nowe wątki do badań i analiz pedagogicznych oraz rozwijającego dotychczasowe dyskusje badaczy zagadnienia partycypacji społecznej i przywództwa, na temat aktywności społecznej ludzi młodych w Polsce. Ocenie została poddana wartość merytoryczna przeprowadzonych badań autorskich, a także poprawność metodologiczna

projektu badawczego, logika narracji badawczej i prawidłowość wyciąganych wniosków. Uzupełnieniem moich analiz było rozpatrzenie dysertacji pod kątem jasności i klarowności przekazu, stylu i poprawności językowej, a także od strony poprawności przygotowania całości doktoratu, w tym prawidłowej struktury uwzględniającej tabelę, przypisy bibliograficzne, aneksy, streszczenia.

2. Tematyka i cel pracy:

Dysertacja ma charakter badawczy - eksploracyjny i podjęta jest w paradygmacie jakościowym. Autorka po przedstawieniu dotychczasowych polskich i zagranicznych badań i teorii na temat przywództwa i uczestnictwa społecznego, w kontekście jego uwarunkowań oraz polskich i zagranicznych praktyk partycypacji dzieci i młodzieży, podejmuje próbę nakreślenia charakterystyki sytuacji i formacji wychowawczej współczesnych liderów młodzieżowych, na podstawie ich opinii wynikających z ich osobistych doświadczeń. Prezentuje ich interpretacje związane z koncepcją lidera społecznego, w odniesieniu do oceny własnej aktywności społecznej, trudności i potrzeby wsparcia. W uzupełnieniu do głównej grupy badawczej (55 liderów młodzieżowych działających w Radach Młodzieżowych z województwa śląskiego (21 wywiadów indywidualnych i 5 badań fokusowych z 34 osobami), został zebrany także materiał badawczy w postaci wywiadów od 9 osób dorosłych wspierających tych liderów). W sumie informacji udzieliły 64 osoby. Za cel pracy Autorka postawiła sobie odpowiedź na pytanie: "Jaki charakter ma uczestnictwo społeczne młodzieżowych liderów w życiu lokalnym i ogólnospołecznym oraz jakie są jego uwarunkowania ?" (s. 110). W samym badaniu Doktorantka rozszerzyła jednak ten cel starając się uzyskać informację na temat rozumienia przez osoby badane pojęcia "lider" i przypisywanych mu współcześnie cech.

3. Omówienie struktury pracy i głównych wątków zaprezentowanych przez Autorkę:

Pani Katarzyna Słania, mimo przyjęcia w podejściu badawczym perspektywy pedagogicznej jako głównej osi analizy, zaprezentowała źródła literaturowe oraz wyniki badań własnych, odwołując się także do innych dziedzin i podkreślając konieczność przyjęcia perspektywy multidyscyplinarnej w teoretycznym oglądzie zagadnienia - z czym należy się z całkowicie zgodzić. Wskazana przez Doktorantkę potrzeba poszerzenia studiów nad zagadnieniem przywództwa, przynależnych innym niż pedagogika dyscyplinom, zwłaszcza w obszarze zarządzania, ekonomii i polityki oraz rozwoju lokalnego, stanowi cenne ujęcie wskazujące, że doktorantka w swojej pasji

badawczej i chęci poznania zagadnienia, sięga do różnorodnych źródeł i koncepcji próbując dogłębnie zrozumieć zjawisko, przywoływane teorie i prezentowane różnorodne stanowiska.

Dysertacja liczy 304 strony wraz załącznikami oraz streszczenia. Składa się z trzech głównych części: części pierwszej, teoretycznej pt. "Podstawy młodzieżowego liderstwa i aktywności społecznej młodych ludzi" (s. 9-106; 97 stron), części drugiej zatytułowanej "Założenia metodologiczne badań własnych" (s. 107-128; 22 strony) oraz z części trzeciej zatytułowanej: "Młodzieżowi liderzy - charakterystyka, obszary działalności i uwarunkowania aktywności społecznej młodych ludzi w świetle badań własnych" (s. 129-257; 128 stron). Od strony formalnej układ pracy można uznać za klasyczny, choć nierównomiernie rozłożony: Część pierwsza i trzecia potraktowane zostały z większą uwagą, zaś część metodologiczna bardziej pobieżnie. Nie jest to zarzut, a uwaga dla przyszłej badaczki, że opis metodologii badań, choć w tym przypadku nie zawierał rażących błędów, stanowi ważny element dyskusji o meandrach ujęć badawczych tematyki badań, możliwości prezentacji uwag krytycznych i opisu trudności/ograniczeń w badaniach własnych. Pracę wieńczy Wnioski i Zakończenie. Dodatkowo Autorka zamieściła bibliografię, spis tabel przedstawionych w pracy i Aneks (a w nim trzy załączniki prezentujące wzory narzędzi badawczych: 1) dyspozycje do wywiadów z młodzieżowymi liderami 2) dyspozycje do wywiadów z osobami wspierającymi działalność młodzieżowych liderów i 3) dyspozycje do wywiadów fokusowych. Praca opatrzona jest także streszczeniem w języku polskim i w języku angielskim wraz ze słowami kluczowymi. Jest to zatem typowy i kompletny układ, charakterystyczny dla pracy badawczej uwzględniający standardy oraz założenia dysertacji doktorskiej.

Część pierwsza, dotycząca teoretycznych podstaw młodzieżowego liderstwa i aktywności społecznej młodych ludzi składa się z trzech rozdziałów:

Rozdział pierwszy został poświęcony pojęciom i koncepcjom przywództwa w ujęciu interdyscyplinarnego dyskursu i w przeglądzie wybranych przez Autorkę podejść teoretycznych. Wskazała w nim na cechy i funkcje oraz zadania lidera, typologie przywództwa oraz uwzględniła fakt roli płci w zróżnicowaniu stylów przywództwa.

W Rozdziale drugim Autorka przyjrzała się zagadnieniom uczestnictwa społecznego, aktywności społecznej, partycypacji, jako ważnym obszarom analiz w odniesieniu do aktywności młodych liderów. Uczyniła to odnosząc się do zarówno polskich jak i międzynarodowych kontekstów oraz uwzględniła fakt, iż działalność ta jest ściśle związana ze zrozumieniem i realizacją idei społeczeństwa obywatelskiego.

Rozdział trzeci jest opisem różnorodnych uwarunkowań przywództwa, partycypacji społecznej, postaw prospołecznych oraz aktywnego obywatelstwa dzieci i młodzieży. Autorka zwraca przede wszystkim uwagę na kontekst dzieciństwa jako przestrzeni rozwoju aktywności, ujmowanej w kategoriach formacji wychowawczej, w której istotną rolę pełnią podstawowe środowiska wychowawcze takie jak rodzina, szkoła, organizacje społeczne. Wskazała na istotną rolę wartości w kształtowaniu postaw prospołecznych.

Część druga, zatytułowana: "Założenia metodologiczne badań własnych", nie zawiera rozdziałów. Prezentuje podstawowe obszary strukturyzowania badań własnych ukazując autorską interpretację podstawowych pojęć i definicji związanych z prowadzeniem badań. Określone zostały przedmiot i cele badań, problemy badawcze, wyjaśniona została ogólna strategia badawcza, zaprezentowano metody i techniki badań własnych oraz wyjaśniono dobór próby badawczej i określono teren badań. Autorka zaproponowała podejście uzupełniające, stosowane w badaniach jakościowych, o charakterze eksploracyjnym, łącząc metodę wywiadów częściowo ustrukturyzowanych z badaniami fokusowymi.

Część trzecia, prezentująca wyniki badań autorskich, składa się z pięciu spójnych tematycznie rozdziałów:

Rozdział pierwszy to analiza rozumienia przez badane osoby (młodzieżowych liderów) cech funkcji i zadań lidera oraz terminu "lider", a także ich autooceny pod kątem cech liderekich.

Rozdział drugi przedstawia rodzaje aktywności podejmowane przez liderów młodzieżowych, czas poświęcony na aktywności liderekie, wspomnienia początków ich zaangażowania oraz ocenę czynników kluczowych w podejmowaniu przez nich aktywności.

Rozdział trzeci dotyczy motywacji liderów młodzieżowych w podejmowania przez nich aktywności społecznej, czynników utrudniających i ograniczających taką aktywność, a także ocenę przez liderów młodzieżowych korzyści własnych i korzyści ogólnospołecznych wynikających z ich aktywności. Opisane zostały zidentyfikowane przez nich problemy i trudności oraz sposoby radzenia sobie z nimi, a także przedstawione zostały opinie ich mentorów.

W Rozdziale czwartym Autorka zajmuje się rodzinnymi uwarunkowaniami aktywności społecznej liderów młodzieżowych, przykładami aktywności członków rodziny z zaznaczeniem ich ról zawodowych i funkcji kierowniczych przez nich pełnionych, które zdaniem autorki mogą być czynnikiem w rozwijaniu umiejętności liderekich i zainteresowań społecznych badanej młodzieży.

Rozdział piąty podejmuje szerszy kontekst: opinii liderów młodzieżowych na temat stosunku młodzieży i osób dorosłych do aktywności społecznej, na poziomie zaangażowania społecznego

młodzieży i jego uwarunkowań, a także zainteresowania aktywnością liderów w środowisku rówieśniczym. Dodatkowo Autorka podkreśla fakt istotnego wsparcia przez osoby dorosłe procesu zdobywania doświadczeń w zaangażowaniu społecznym przez osoby młode i ukazała ich ważne opinie na temat potencjalnych sfer dalszego rozwoju. Zaprezentowała interesujące wnioski w których skupiła się na ukazaniu, że: 1) młodzi ludzie wciąż liczą na dorosłych jako przewodników i osoby szanujące ich wybory (s. 263, 264), 2) ważne są dla nich aspekty finansowe i organizacyjne (s. 261-263), 3) istnieje zróżnicowany obraz „atrybutów” lidera, związany głównie z osobistymi doświadczeniami (s. 258-259) 4) istotne są bodźce socjalizacyjne (s. 264-265), zwłaszcza znaczenie grupy rówieśniczej w inicjowaniu i podtrzymywaniu aktywności (s. 260, 265-66).

4. Ocena treści: prezentowana literatura oraz ocena wiedzy ogólnoteoretycznej i użytej argumentacji w rozprawie doktorskiej

Autorka w sposób zasadny w rozdziale pierwszym zaczyna od przeglądu interdyscyplinarnego pojęć i koncepcji przywództwa, cech, funkcji oraz zadań lidera. Słusznie skupia się przede wszystkim na dwóch terminach powiązanych ściśle z pedagogiką: lidera edukacyjnego i lidera społeczności lokalnej (s. 10-11 i 17). W obszarze tych dwóch pojęć sytuuje swoje badania i refleksje nad wychowawczymi i środowiskowymi uwarunkowaniami działania liderów młodzieżowych, choć się do nich nie ogranicza. Na uwagę zasługuje fakt przytaczania przez Autorkę wielu różnych definicji i klasyfikacji dotyczących przywództwa, uczestnictwa społecznego, partycypacji dzieci i młodzieży, które stanowią bogactwo podejść i ujęć. Warto byłoby w przyszłej ewentualnej publikacji, w miejsce tak szerokiego opisu, zastosować odpowiednie procedury analityczne, ukazujące podobieństwa i różnice między nimi, zwłaszcza, że dotyczą często odległych dziedzin i zatem oczekiwać wobec roli lidera.

Przeredagowania wymagałyby treści Wprowadzenia i Zakończenia: Wprowadzenia jako istotnego elementu konstytuującego pracę i Zakończenia podkreślającego istotność przeprowadzonych badań w kontekście toczonych dyskusji wokół problematyki liderów młodzieżowych.

Widoczne jest dominujące podejście opisowe Autorki dotyczące prezentacji teorii, pojęć (trudno zatem mówić o dyskursie) (w części pierwszej) i prezentacji wyników badań (w części trzeciej, zwłaszcza we Wnioskach końcowych). Doktorantka stara się natomiast wskazywać w podsumowaniach rozdziałów na wiodące wątki, a wnioski z jej badań są poprawne. Praca zyskałaby na jakości, gdyby Doktorantka poddała w większym stopniu krytycznej analizie zarówno definicje jak i wyniki swoich badań.

Jest także kilka dyskusyjnych fragmentów pracy:

Autorka pisze: "Istotne jest aby osoby pełniące w społeczeństwie rolę liderów charakteryzowały się pewnym zbiorem cech i postaw, które umożliwiają im realizację zadań na rzecz danej grupy" (s. 12). To wzorcowe podejście, charakterystyczne dla pedagogiki nastawionej na jednoznacznie ustalone, niezmiennie cele i pożądane cechy, kłóci się ze współczesnym elastycznym podejściem do nowoczesnego procesu wychowania, w ujęciu dynamicznym, zwłaszcza, że ideały społeczno-kulturowe, także dotyczące cech liderów i oczekiwań wobec nich, ulegają przemianom i specjalizacji (por. lider w szkole, lider środowiska lokalnego, lider biznesu) i trudno dziś mówić o uniwersalnych cechach lidera (stąd zresztą informatorzy unikali potwierdzania takiego założenia, a i sama autorka szeroko przywoływała często odmienne podejścia do tej koncepcji w literaturze przedmiotu). Każde środowisko inaczej rozumie rolę lidera, ponieważ inne są oczekiwania wobec tych osób w kontekście wyzwań zawodowych czy społeczno-kulturowych.

Mimo, iż próba wyjścia przez Autorkę poza ramy zadań Rad Młodzieżowych, w pewnych obszarach pozwala na nowe pola interpretacji (por. Wnioski końcowe), jednak rygor badawczy wymagałby ukazania, że wyniki badań powiązane są z 1) warunkami określonych środowisk lokalnych 2) funkcjami Rad jako przestrzeni aktywności 3) przygotowaniem młodzieży do formalnej roli (sugerowanej np. nazwą Lider Rady Młodzieżowej).

Pani magister Katarzyna Ślania przywołuje zagadnienie społeczeństwa obywatelskiego (s. 72-73), powołuje się na tradycje korczakowskie (s. 44-46), które moim zdaniem są niezwykle wartościowymi kontekstami, w jakich mogłaby odnajdywać pewne wątki analiz badań własnych. Wydaje się jednak, że Doktorantka potraktowała je bardzo tylko w sferze ogólnych rozważań, zaznaczając jedynie ich istnienie i w niewielkim stopniu odwoływała się do nich w badaniach i we wnioskach końcowych, podobnie jak do dość odległego wątku teorii przywiązania Bowlby'ego (s. 87-88), który w moim przekonaniu nie jest aż tak istotny dla poruszanej tematyki.

Za zasadne i fundamentalne (a nie zawsze obecne w pracach o społecznikostwie) jest przywoływanie przez Autorkę wielu podstaw prawnych i dokumentów stanowiących ramy prawne działania nie tylko Rad Młodzieżowych, ale i innych form organizacyjnych, w których młode osoby mogą się realizować jako społecznicy. Widać, że Doktorantka starała się ująć problematykę z wielu możliwych stron i tak szeroka prezentacja zasługuje na uznanie. Autorka z pieczołowitością odtwarza różnorodne teorie dotyczące przywództwa, zarówno z literatury polskiej jak i anglojęzycznej, co jest warte podkreślenia. Z radością także odnalazłam współczesne teorie takie jak zarządzanie turkusowe. Pytanie brzmi: jak ta nowoczesna koncepcja mogłaby być uwzględniona szerzej w dyskusjach nad liderami młodzieżowymi?

Ciekawe jest ujęcie tematu w obszarze przykładów działań dobrych praktyk międzynarodowych udziału młodzieży w życiu społecznym w różnych krajach (s.64-72). Warto byłoby wskazać dlaczego przykłady Litwy, Słowenii, Cypru, Szwecji, Nowej Zelandii Izraela, Nikaragui, Wielkiej Brytanii, Francji, Hiszpanii, Australii są tak istotne a inne nie. Ów przegląd bardzo wzbogaca pracę o wątki międzynarodowe, tym bardziej istotne byłoby ich dogłębniejsze uzasadnienie.

Zabrakło mi także ukazania szczególnych cech Rad Młodzieżowych, mimo ich opisu na s. 58-59, oraz tego czym się różnią od innych aktywności. Bezsprzecznie Autorka zdaje sobie sprawę z tych różnic, co jest widoczne w jej ocenach wypowiedzi osób badanych, jednak warte byłoby uwypuklenia, że jest to aktywność skierowana na samorządność i rozwój lokalny i w tym obszarze badania i analizy mają szczególną wartość. Tym niemniej sam fakt podjęcia zagadnienia daje nadzieję na przyszłe możliwe dyskusje o owych zróżnicowanych w przestrzeniach i formach oraz konsekwencjach dla różnych ról, które młodzi liderzy podejmują w lokalnej pracy społecznej.

Tematyka zawarta w badaniach o podstawowych środowiskach wychowawczych (szkoła, rodzina, rówieśnicy), to kwintesencja rozważań z zakresu pedagogiki społecznej w obszarze roli i zadań tych środowisk w wychowaniu prospołecznym, choć we wnioskach końcowych z badań ledwie zostały zarysowane (s. 260)

W obszarze edukacji szkolnej, Doktorantka odnosi się do współczesnych dyskusji o ważnych dla partycypacji koncepcjach edukacji demokratycznej czy pedagogiki współbycia (s. 91 i 93) jako płaszczyzn dyskusji o znaczeniu instytucji edukacyjnych w kształtowaniu środowisk pro-demokratycznych. Brakuje mi jednak stanowiska krytycznego np. w kwestii traktowania liderów młodzieżowych, jako szyldu współpracy z młodzieżą, gdyż mimo przytoczenia przez Doktorantkę opisu niewłaściwych praktyk partycypacyjnych (s. 38-39) jej własny namysł krytyczny nad pozorowanymi działaniami i ingerencją polityczną w treści tego typu edukacji w Polsce jest mało widoczny.

Na uwagę zasługuje fakt zderzenia opinii liderów i opinii ich opiekunów na temat działań społecznych. Dostarczyło to ciekawego obrazu różnic, a jednocześnie pewnej prawdy obu perspektyw, którą Autorka uchwyciła (Tab. 6, s. 213). Wyniki tych analiz jedynie potwierdzają, że (niedoceniana) rola opiekuna - mentora młodzieżowego we wprowadzaniu i towarzyszeniu przy początkowych doświadczeniach aktywności społecznej ludzi młodych i uzyskanie przez nich zewnętrznej perspektywy jest niezwykle istotne i w niewielkim stopniu badane. Powinno być zatem ujęte we wnioskach końcowych.

5. Ocena założeń metodologicznych badań i samodzielności badawczej Autorki.

Autorka w sposób poprawny przedstawiła przedmiot i cele badań oraz problemy badawcze i starała się je uporządkować. Przyjęła określoną strategię doboru metod i technik badawczych o charakterze eksploracyjnym. Poniżej wskazałam kilka przykładowych uwag do rozważenia, czy projekt badawczy mógłby zostać ujęty w bardziej precyzyjny sposób:

1) Przy opracowaniu punktu wyjścia do badań ważne jest zwrócenie uwagi na podobieństwa i różnice między oczekiwanymi rolami badanych liderów młodzieżowych i charakterystyką organizacji ich pracy, a także między nimi a innymi liderami działań społecznych (wspomniane przez Autorkę harcerstwo, aktywizm w organizacjach ekologicznych itp.). Badanie tylko tej grupy ogranicza do pewnego stopnia możliwości interpretacji i uogólnień.

2). Wskazany byłby szczegółowy opis badań fokusowych obejmujący informacje o terminach, miejscach, godzinach przeprowadzania sesji fokusowych oraz zastosowanych procedurach badawczych.

3) Warto zastanowić się, czy anonimizacja miejsc pochodzenia informatorów, zwłaszcza w kontekście badań fokusowych, jest konieczna. Być może stanowiłoby to interesujący obszar analiz badawczych, zwłaszcza gdyby te informacje były powiązane z informacjami o lokalnej specyfice miast i wsi województwa śląskiego. Takie podejście pozwoliłoby na skonfrontowanie różnorodności wypowiedzi z kontekstem lokalnym.

4) Mimo skierowania przez Doktorantkę naszej uwagi na ciekawy trop dotyczący związków między rolami zawodowymi i funkcjami kierowniczymi pełnionymi przez rodziców, a kształtowaniem postaw liderek u dzieci, wydaje się, że obecna analiza jest zbyt uproszczona. Wymagałby bardziej pogłębionego podejścia badawczego.

Nie jest dla mnie jasna argumentacja Autorki na temat tego, co rozumie pod pojęciem dysertacji zaangażowanej społecznie (s. 7). Sądzę, że jest to kwestia dyskusyjna i nie wiem, czy dobrze ją zrozumiałam. W przypadku prac badawczych istnieje niebezpieczeństwo, że w swoim „zaangażowaniu” autorzy badań stają się nieobiektywni, a propagując określony styl widzenia rzeczywistości, mogą wręcz ją zniekształcać. Istnieje różnica między podejściem badawczym w myśl światopoglądu konstruktywistycznego i aktywistycznego (por. Creswell, 2013 s. 33-34) oraz stosowana jest też praktyka emancypacyjno-transformacyjnej pedagogiki zaangażowanej (Červinková, Gołębniak, 2010), jednak tego typu podejścia z góry zakładają ograniczony obiektywizm.

Zwracam także uwagę na uproszczenia, które na szczęście w niezbyt licznie pojawiły się w tekście. Przykładowo (s. 22): „Wszystkie kryteria wydają się istotne, jednak próbując wybrać te, które w obrębie poszczególnych kategorii mogą przynieść największą korzyść, najbardziej optymalne wydaje się przywództwo demokratyczne i permissywne grupowe, a także długookresowe”. Nie wiadomo z jakiego powodu Autorka uznaje, że akurat te rodzaje są najbardziej optymalne? Czy rzeczywiście możemy mówić o optymalnych rodzajach przywództwa, skoro jednocześnie w innym miejscu mowa jest zarówno o aspektach rozwojowych przywództwach jak i kontekstowych.

Zdarzają się też opinie autorki o charakterze pedagogicznej perswazji, które ilustruje zdanie: “Im wcześniej bowiem podejmowane są działania włączające młodych ludzi w uczestnictwo społeczne, tym lepiej będą sobie oni radzili w późniejszych etapach życia, tym bardziej mogą rozwijać się ich lideryskie predyspozycje” (s.6). Tego typu stwierdzenia budzą zastrzeżenia zbyt daleko idących uogólnień w zakresie wiązania wysokich kompetencji przywódczych z dużą częstotliwością doświadczeń lub wczesną ekspozycją na nie (istnieją bowiem takie procesy w biografiiach takie jak syndrom wypalenia, zniechęcenie i odchodzenie od aktywności społecznej po dłuższym czasie - znajdujące swoje potwierdzenie w badaniach nad działaczami społecznymi i wolontariuszami (Grabowski, Jędrzejewska, 2022).

6. Poprawność językowa i cytowania:

Autorka poprawnie stosuje cytowania. Istnieje kilka drobnych usterek natury technicznej

- 1) s. 18 dysertacji Autorka przywołuje definicję Stefana Kwiatkowskiego który proponuje różne kryteria podziałów przywództwa. Za odwołaniami numer 54. i 55., dalszy fragment także wymaga przywołania źródeł i stron, gdyż nie tylko ich brak, ale także nie wiadomo, czy kolejna typologia przywództwa dotyczy tego samego źródła.
- 2) s. 5 cytat: “Są [osoby] które są w stanie oddziaływać na innych ludzi w swoim bliskim otoczeniu” W przypisie dolnym podane jest źródło, brak jednak numeru cytowanej strony.
- 3) W rozdziale 2.3 (s. 46) do tytułu: „Podstawy prawne partycypacji dzieci i młodzieży”, należałoby dodać: „w Polsce i na świecie”, co bardziej adekwatnie oddałoby treść tego rozdziału.

Używane w tekście sformułowania zwłaszcza na początku pracy: „coraz częściej”, „coraz rzadziej”, „chętniej niż kiedyś”, „słabo rozwinięte” są trudne do weryfikacji i są sformułowaniami, których badacze dążący do precyzji powinni unikać.

Przykładowo:

- 1) "Napawać optymizmem może fakt że młodzi ludzie chętniej niż kiedyś podejmują różnego rodzaju aktywności na rzecz innych rówieśników lub ogólniej swojego środowiska. Dzieje się to też za sprawą zwiększania świadomości dotyczącej roli i znaczenie partycypacji dzieci i młodzieży wśród dorosłych którzy coraz częściej uznają prawo młodych ludzi do wypowiedania się i wyrażenia własnego zdania [...] (s. 5-6)
- 2) „[...] z drugiej natomiast [strony], poziom społecznego zaangażowania i uczestnictwa młodych ludzi stale wydaje się być słabo rozwinięty zwłaszcza w naszym społeczeństwie (s. 7)

W pracy występują drobne błędy językowe, warte w przyszłości poprawy korektorskiej. Podaję trzy przykłady

- 1) Dwa przykładowe zdania w treści pracy: (s. 12): „Wśród pedagogów istnieje też teza że dobry lider powinien umieć rozpoznawać mocne strony poszczególnych członków zespołu i wykorzystywać je przy realizacji zadań grupowych...”, oraz w refleksji o liderach (s. 5): „Jakkolwiek często występują w życiu społecznym do tej pory nie byli zbyt często obszarem badań z zakresu pedagogiki”.
- 2) Zdanie podsumowujące rozdział 3.3 na temat rodziny (s. 90): „Podsumowując można powiedzieć, że rodzina jest podstawowym źródłem i przekaznikiem podstawowych wartości i umiejętności. Powinna być drogowskazem dla młodego człowieka który wyznacza kierunek podążania”.
- 3) Niekiedy razi zbyt swojski styl autorki prezentowane na niektórych stronach na przykład (s. 79) „Statystyki z Włoch pokazują że różnice w zaangażowaniu politycznym dziewczyn i chłopaków w wieku 14 lat są niewielkie [...]”

7. Podsumowanie i wnioski końcowe

Dysertacja wnosi nowe, ciekawe treści do badań pedagogicznych nad młodymi liderami społecznymi zwłaszcza w odniesieniu do kilku obszarów dotąd nie eksplorowanych w systematyczny sposób: 1) stosunek rówieśników do działania młodych liderów (nawet jeśli jest to tylko opinia liderów), 2) ocena kompetencji liderów (konfrontacja ich samooceny i oceny zewnętrznej), 3) wskazanie na znaczenie osób dorosłych formalnie i nieformalnie wspierających publiczną aktywność młodych ludzi (rodzice, mentorzy).

Na podstawie przeprowadzonych analiz, mimo kilku uwag szczegółowych, należy podkreślić, że Doktorantka wykazała odpowiednie umiejętności w zakresie gromadzenia danych i źródeł, samodzielnego prowadzenia badań oraz prezentacji ich wyników, a także właściwego wyciągania

wniosków. W przedstawionym tekście widoczne jest zaangażowanie Autorki w propagowanie wartości pedagogicznych związanych z działalnością społeczną osób młodych. Postuluje ona uznanie tej aktywności pod kątem badań naukowych, zwłaszcza w kontekście ograniczonej liczby publikacji naukowych w tym obszarze. Dysertacja potwierdza znajomość ogólnej wiedzy teoretycznej doktorantki w dziedzinie przywództwa oraz umiejętności łączenia wiedzy z różnych dyscyplin w celu wykorzystania ich dorobku w pedagogice.

Z uznaniem należy podkreślić, że praca ta wypełnia kolejną lukę w badaniach dotyczących partycypacji młodych ludzi. Pomimo, że Autorka skupia się jedynie na liderach Rad Młodzieżowych, ma ambicje spojrzenia na szeroki wachlarz młodych osób wyróżniających się aktywnością społeczną, działających nie tylko w obszarze lokalnej polityki i samorządności. Warto zwrócić uwagę, że Doktorantka pomimo ograniczonych źródeł z zakresu pedagogiki, podjęła trud ukazania aktualnego stanu badań w możliwie najbardziej rzetelny sposób i odnalazła wśród nich swoją pionierską ścieżkę. Zarysowała nowe obszary badań, które stanowią ciekawy materiał wyjściowy do dalszych studiów i analiz. Drobne potknięcia techniczne i stylistyczne nie umniejszają wartości badawczej przedstawionej do recenzji dysertacji i mogą być łatwo usunięte podczas redakcji tekstu w przyszłości.

Podsumowując, recenzowana dysertacja odpowiada w moim przekonaniu kryteriom określonym w art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jednolity: Dz.U. z 2017 r. poz. 1789) oraz w par 6. pkt 3, 4, 5 i 6 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 roku w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz.U. z 2018 r. Poz. 161).

Stwierdzam że rozprawa doktorska mgr Katarzyny Słani pt. *Młodzieżowi liderzy – studium aktywności społecznej młodych ludzi. Perspektywa pedagogiczna*, spełnia wymogi merytoryczne i metodologiczne stawiane kandydatom ubiegającym się o uzyskanie stopnia doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika. W związku z powyższym wnioskuję o dopuszczenie pani magister do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Agnieszka Naumiuk